
DOKUMENTUM

JEGYZETEK TÓTH FERENC LEVELE KAPCSÁN

MATIJEVICS LAJOS

Az újvidéki kórházban feküdt Tóth Ferenc fertőző sárgaságban, amikor a vele való kapcsolat egyetlen módja a levelezés és az üzenetváltás volt. Betegsége hónapokra elkülönítette tőlünk, s mert hiányzott, így tartottuk vele a kapcsolatot. Azokban az években a Hungarológiai Intézetben én vezettem a jugoszláviai magyarság néprajzának munkálatait. Ezenkilencszázhetvenkilenc októberében az öt évre szóló tervmunkákat kellett annak rendje és módja szerint elkészíteni, alaposan kidolgozni. Tóth Ferenc nélkül ezt semmiképpen sem tehetjük. Szükség volt a véleményére, mert a kutatásokban több témája is szerepelt, s mert néprajzi felkészültségét, szakmai tudását tervezés közben sem nélkülözhetjük. Észrevételei, meglátásai, tapasztalatai, olvasottsága, tervei mindannyiunk számára jól jöttek. Levélben értesítettem, jó lenne, ha ismét segítségemre lenne, szólna terveiről, elvégzett munkáiról, további teendőinkről. A válasz hamarosan megérkezett. E levél van most előttem, s úgy érzem, hibát követnék el, ha nem közölném, hiszen közös céljainknak, közös ügyeinknek a megvalósítása érdekében beszél ez a dokumentum, még akkor is, ha nekem címezték. A barát és az ember szavai között egy néprajzos szólal meg, s amit kimond, amit óhajt, amit elképzel, a tudományért teszi. Szakmai vonatkozásokban elhanyagolhatatlan írás ez, és társadalmi vetületei vannak anélkül, hogy szigorú felszólításokban mondaná el a feladatokat. Közügynek tekinthető tehát Tóth Ferenc itt következő levele.

Újvidék, 1979. október 24.

Kedves Lalikám,

kellemes meglepetés volt számomra, hogy jelentkezélt, hisz olyan hirtelen és váratlanul ért ez a hosszan tartó gyógykezelést, főleg pihenést igénylő betegség, hogy csak Szeli tanár úrnak tudtam jelenteni várható távolléteket, azóta pedig alig, csak nagyon elvétve hallok rólatok. Igaz, az újságból értesülök erről, arról, még a fényképeket is láttam a Magyar Szóban, de mindez kevés ahhoz a jelenléthez képest, amit különben tanúsíthattam az Intézetünkben. Kicsit gondba ejtett az új öt éves terv ötlete, hisz vannak még témáink, amelyek 1981-re is átnyúlnak (1. A tavaszi népszokásokban mutatkozó falunkénti különbségek; 2. A halál és temető néprajza Doroszlón; 3. Lakodalmak Bácskában), sőt még meszebbre is, s most nem tudom, mi lesz ezekkel. Véleményem szerint he-

lyet kell kapniuk az új öt éves tervben; az első a néprajzi érdeklődésű egyetemi hallgatók további bevonását jelenthetné a néprajzi gyűjtő és kutató munkába, a második Kovács Endre legújabb munkájának alapját képezi, a harmadikat pedig én vállaltam, azzal a megindoklással, hogy igen kevés lakodalom-leírásunk van, s ezt a témát akár 1985-ig is betervezhetjük. Az első téma lezárulása (1981) után az egyetemi hallgatókkal balladagyűjtést szeretnék végeztetni Vajdaság különböző helységeiben; e munka eredményeképpen jóval közelebb kerülhetnénk egy majdani nagy balladaskötet kiadásához, amely a jugoszláviai magyar balladainkincset reprezentálhatná.

Jómagam a Közép-bánati népszokások c. téma lezárulása (1980.) után Szerémségben szeretném továbbvinni, folytatni a jeles napokhoz fűződő szokáskutatást. Nemcsak egyetlen faluban, hanem több közösségben megvizsgálni a szokások mai életét, funkcióját, s azokat a tényezőket, amelyek változásukat elősegítik. Szerémség minden tekintetben még kikutatatlan terület, fehér foltját képezi a jug.-i magyar folklórkutatásnak — főleg a népszokások gyűjtését és vizsgálatát illetően, s éppen azokból ajánlom az új öt éves tervbe Folklorna obeležja svetkovina Mađara u selima Srema címmel.

Azt ajánlom, hogy a projektum terve rugalmas legyen, olyan, hogy előre nem látott munkatársakat, ill. témákat is beiktathassunk menet közben. Kívánatos lenne több témát javasolni, s ezek gyűjtéséhez és feldolgozásához a külmunkatársak segítségét kérni. Így minden egyes témán csoportmunka folyna, ugyanakkor elkerülnénk azt a veszélyt, hogy az intézeti munkatársakat egy téma köré csoportosítanánk.

Lalikám, öt témát ajánltam itt, az első kettő 1981-ig befejeződne, az az utóbbi három (Lakodalmak Bácskában, Balladáink Vajdaság. kül. helységeiben, A szerémségi magyar faluk népszokásainak folklór jelenségei) pedig az új öt éves terv általam vezethető részét képeznék.

Elnézésemet kérem, hogy a témák megindulását és leírását nem fogalmaztam meg szerb nyelven, de úgy érzem, hogy ez még most is — noha már sokkal jobban érzem magam — nem kis megerőltetésembe kerülne. Ezért a segítséget kérem.

Örülnék, ha ezután is jelentkeznél, írnál az új intézeti életről, az újonnan kialakult viszonyokról, emberi és munkatársi kapcsolatokról, titkárnő-keresési nehézségeinkről stb. Persze, mindezt Klárinak is elmondhatod személyesen v. telefonba, s ő majd közvetíti nekem.

Még egyszer köszönöm a jelentkezést, s baráti szeretettel öllelek. Feri

JEGYZETEK

„... Kovács Endre legújabb munkájának alapja...”

Amikor megjelent Kovács Endre Doroszló hiedelemvilága (Forum, Újvidék, 1982.) című könyve, azonnal kiderült, hogy a halál és a temető néprajzához

fűződő hiedelemvilág jelentős része Kovács könyvének. Hogy a temető, a túlvilági élet néprajzának igenis van hatalmas anyaga, azt utolsó folklór-szeminariumunk is bizonyítja, melynek éppen ez volt a témája.

„Lakodalmak Bácskában”

Jung Károly állapítja meg *Az emberélet fordulói* című könyvében: „Feltűnő, hogy a jugoszláviai magyar néprajzi irodalom nem dicsekedhet túl sok lakodalmi leírással.” (Újvidék, 1978. 61. old.) Ugyanebben a munkájában — bár csak „lehetőségeihez mérten” foglalkozik a házassággal — több mint ötven oldalon át olvashatjuk a fiatalok egybekeléséhez fűződő népszokásokat. Mondhatnánk, ez az első részletesebb leírása a bácskai lakodalomnak. Borús Rózsa könyvében ugyancsak külön fejezetet szentel a lakodalmi szokások bemutatásának Bácsotpolyán, amikor a családi élet hagyományozódásainak alkalmait írja le *Topolya népszokásai* (Újvidék, 1981. 115. old.) című könyvében. E két tanulmány is bizonyítja, mennyi még a teendőnk e téren. A lakodalomhoz fűződő szokások, rigmusok, rigmókák, színjátékok, a lakodalmas menet társadalmi vetületei, a vacsorák és ebédek alkalmával feltálat ételek fajtái, a násznép elhelyezkedése ilyen lakomák alkalmával, mind-mind fontos tényezője népi világunknak, hovatartozásunknak. Nemhiába érzi ezt Tóth Ferenc olyan lényeges kutatási feladatnak, s nemhiába helyezi érdeklődési körének középpontjában.

Tudomásunk van arról, hogy Kovács Endre, Doroszló néprajzosa hatalmas anyagot gyűjtött össze a házassággal kapcsolatos szokáskörből, sikerült leírnia a doroszlói lakodalmat is, azonban kéziratának kiadására még várni kell. De a doroszlói lakodalom mellett mi lesz a többi lakodalommal, lakodalmi népszokással?

„... egy majdani nagy balladaskötet kiadásához ...”

Múltunk, örökségünk feltárásához még nagyon sok munkára, gyűjtésre, vagy mondhatnánk úgy is, hogy mentésre volna szükség. Ezt különösen akkor láthatjuk jól, ha eddigi balladasköteteinket lapozzuk. Többen felfigyeltek balladánk szépségére, lejegyezték őket, s közzé is tették. Ezt olyan könyvek, gyűjtemények igazolják, mint Kálmány Lajosé (*Alföldi népballadák*. Kálmány Lajos népköltési hagyatéka II., Budapest, 1954.), Dr. Burány Béláé *Zentavidéki népballadák*, Zentai Füzetek 8. Zenta, 1964.), Dr. Burány—Fábri—Tripolszky közös munkája (*Száraz kértém, üres váló, Juhásznóták, betyárdalok, balladák Zentán és vidékén*, Zenta, 1966.), Újváry Zoltáné (*Népdalok és balladák egy Al-Dunai székely községből*, Közlemények a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetéből. 21. Debrecen, 1968.), Pataky Andrásé (*Kopácsi népballadák*, HITK. 7. III. évf. 1971. június), a Kovács—Matijevics-féle gyűjtemény (Kovács Ilona—Matijevics Lajos: *Gombosi népballadák*, Újvidék, 1975.), Burány Béla újabb kötete (*Hallották-e hírét. Pásztoralok, rabénekek, balladák*, Forum, Újvidék, 1977.), Penavin Olga füzete (*Kórógyi [szlavóniai] népballadák, balladás történetek, balladás dalok*, Újvidék, 1976.) valamint a Tóth Ferenc hagyatékából összeállt kötet (*Topolya és környéke népballadái*, Újvidék, 1981.). Mindezek igazolják Bori Imrénének azt az állítását, amelyről már nemegyszer esett szó: „... azt állapíthatjuk meg, hogy vidékeink is »balladás« vidékek, s hogy a »dallosok« földje — mindenféle közhiedelem ellenére is.” (*Idő, idő, tavaszidő*, Forum, Újvidék, 1971. 219. old.) E felsorolt gyűjteményes munkák valamennyiünknek egyúttal azt sugallják, hogy a legnagyobb és a legfontosabb feladat még ezután következik. Nemegyszer hangzott már el folklór-szemináriumokon, könyvbemutatókon, tudományos üléseken vagy éppen magánbeszélgetések közepette, hogy a jugoszláviai magyarságnak nincs összefűzve a balladakincse. Egy nagyobb méretű, teljességre törekvő, az összefoglalás igényével készült

ballada-monográfiának mindmáig érezzük a hiányát. Tóth Ferenc is, leveléből ezt a megállapítást olvashatjuk ki. Az emlegetett „nagy balladaskötet” nyilván sok kérdésre adhatna választ, s Tóth Ferenc a népballada alapos ismerőjeként látja egy ilyenfajta gyűjtemény kiadásának felmérhetetlen jelentőségét népköltészetünkben, irodalmunkban. Ugyanakkor egy ilyen monográfikus gyűjteményből kiderülne azután balladánk vidékenkénti gyakorisága, a balladatípusok földrajzi elterjedtsége, de nem utolsósorban alkalmat adna a balladai formulák, a balladai motívumok alapos tanulmányozására. A környező népek balladakincsének összevetésével pedig ismét sok értékes tudnivalóra kézzelfogható adatokkal és tényekkel mutathatnánk rá. Elhunyt néprajzosunk meglátása, még ha nem is önálló és új, merész megfogalmazása annak, amit mi csak töredékekben vagy megfelelő alkalmakkor röviden fogalmaztunk meg. Érdemes figyelni levelének e mondataira, megérdemli a megfontolást minden gondolatba, s nem lehetetlen a realizálása ennek a nagyszabású elgondolásnak.

E mondatok között lapul az a gondolat is, hogy az egyetemi hallgatók segítségével történe a gyűjtés Vajdaság különböző helységeiben. Érdemes itt is egy pillanatra megállni. Oktatási és nevelési reformjaink, változó programjaink egyre inkább megkövetelik tőlünk, hogy diákjainkat, egyetemi hallgatóinkat vonjuk be a kutatómunkába, végeztessünk velük korukhoz, tehetségükhöz mértén tudományos felméréseket, ismerjék meg a terepi munkát, s a gyakorlati tevékenységet tekintsük éppen olyan fontosnak, mint az elméleti munkát vagy előadást.

Tóth Ferenc kiadványai már arról győznek meg bennünket, hogy több ízben is sikerült tanítványait bevonni a kutatásba, s útmutatásaival, magatartásával nem egy néprajz iránt érdeklődő utódot nevelt közösségünknek. Kár, hogy korai halála nem engedte tovább az ilyenfajta nevelői munkáját kibontakozni.

„... Szerémségben ...”

Miként Dušan Popović nevezi ezt a vidéket: „Híd Európa, Ázsia és Afrika között” (*Srbi u Sremu do 1936—37. godine*, Beograd, 1950.), nem csoda, hogy nagyon sokan felfigyeltek múltjára. Hegyeivel, erdőivel, irtásaival, szőlőivel, szurdokaival sokféle öslakójával s jelenlegi népességével is minden kutatónak eldorádója lehet Szerémség. Ami azonban az itt élő magyarság néprajzát illeti, alig akadunk valamilyen adaléokra. Azt is inkább rövid terepszemlék után írták olyan neves néprajzosok, mint Gunda Béla, vagy éppen maga Tóth Ferenc, aki többször hívta fel a figyelmet néhány lényeges, jellegzetesen szerémi néphagyományra. Érdemes nagyító alá venni a Duna és a Száva között húzódo vidéket, hiszen Penavin Olga munkája is arra enged következtetni, hogy még van bőven megőrzött régisége, újonnan kialakult népi kultúrája, tanulmányozásra érdemes nyelvi és néprajzi anyaga (*A szerémségi magyar szigetek nyelve*, Budapest, 1972.). Mindhiába jelzi ezt Tóth Ferenc levelében is, a kizűzött célt, az elképzelt teret maga nem valósíthatta meg. Pedig nemegyszer terveztük, hogy közösen ellátogatunk néhány napra, elfogadjuk az ürögiek meghívását: „Gyűjjenek husvétba, akkor mindent láthatnak, mert a gyerekek is itt lesznek” — mondták vendégszeretően. Tóth Ferenc éppen hozzájuk volt indulóban, azonban többé nem látogathatja meg őket sem „husvétba”, sem „karácsonba”. Hogy lesz-e, aki folytatja elgondolásait, sikerül-e valakinek összegyűjteni a szerémségi falvak magyarságának jeles napjaihoz fűződő szokásait, arra most nem adhatunk választ.

Kitekintés

Nem volt szándékomban Tóth Ferenc minden gondolatával foglalkozni. A lényegesebbeket kívántam csak kiemelni. Tűnődéseimre nem is valamilyen fé-

lelem adott okot. Még csak azt sem mondhatom, hogy kutatásaink megálltak. Ezt igazolja Jung Károly könyve és munkássága, Penavin Olga újabb kiadványa, a nagycsalád-monográfia, Borús Rózsa munkája, Kovács Endre könyve, Székely Mária és Szabadkai Károly gyűjtései. Egyfelől adalékot kívántam adni Tóth Ferencről, a néprajzostól, másrészt pedig felrázni azokat, akik megálltak. Senkenti azokat, akik közömbösen veszik népszokásaink szegényedését, kopását és kihalását. Biztatni azokat, akik előtt az új népszokások élnek már, vagy éppen most bontakoznak ki, hogy figyeljék ezt a folyamatot éber, odaadóbban.